

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

DANIEL TURCEA. THE ROAD FROM NIGREDO TO ALBEDO

Ștefan-Mihai Sebesi-Sütö

Phd Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureș

Abstract: Albedo and nigredo are two alchemical concepts that translate the sacred path to a purification. For Daniel Turcea, the process of purification, understood as a spiritual one, has to be seen through his poems, through his work. The examination of this type of poetic universe illustrates the infusion of one of the most significant alchemical principle, coincidentia oppositorum, capable of revealing the hidden message of illumination in a universe that is surrounded by obscure images of life.

Keywords: albedo, nigredo, Epifania, Daniel Turcea, alchemy

Gilbert Durand surprinde perspectiva hermetismului prin care „revendicarea contrariilor este constantă”¹, perfect armonizată și ancorată în lirismul lui Daniel Turcea. Poeziile sale evocă o stare fundamentală de acceptare a condiției muritoare a ființei, drept pentru care profunzimea meditațiilor asupra coborârii în tenebrele existenței poartă un rol cheie, ce ascunde dorința de mântuire. Mântuirea se cere însă a fi condiționată prin moarte, având meritul de a contura însăși condiția umană eliberată prin scris. În cazul poetului însă, situația excepțională a condiției eliberatorie poartă semnificații profunde răvășite asupra fișei biografice. Poate tocmai din acest motiv versurile comportă în structura lor o conotație deosebită cultivând gestul sacrificial al artistului pentru opera sa, iar tocmai această transpunere totală în interiorul poeziei echivalează cu experiența sacerdotală a alchimistului prin care aurul ascundea propriu-i crez.

Metaforă seducătoare, *moartea*, corespunde unei experiențe vitale a desăvârșirii, reverie ascendentă, semn al descifrării unui metalimbaj transpus în versul alb ce caracterizează lirismul lui Daniel Turcea. Manuscrisul, textul poetic, devine spațiul, locul în care se revarsă conștiința artistului planând asupra unor elemente catabatice cu rol compensator al înălțării, al sublimării.

Regimul impus de poezia lui Daniel Turcea e unul ce învâluie profunde semnificații alchimice, treptele obținerii *Marii Opere* conturându-se în jurul a două volume: *Entropia*, respectiv *Epifania*. Jonglând cu universurile picturalizate printr-un joc criptat al limbii, ermetic, deseori similar cu cel barbian, poetul definește și detaliază tendințe entropice manifestate printr-un spirit refractar ideologiei vremii, încifrând imaginea bolii, a sfârșitului în fața căruia nu

¹ Gilbert Durand, *Introducere în mitologie*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 2004, p. 141.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

---

găsește (și nici nu dorește după cum de va vedea în cel de-al doilea volum) un răspuns, oferind în același timp imagini sugestive, sângerii ale unui spațiu desacralizat, anamorfotic.

Deși catalogat drept un poet ce manifestă și comportă în scrierile sale un puternic simț religios, lirismul lui Daniel Turcea ascunde un mesaj subliminal al descătușării lăuntrice prin intermediul artei, al cufundării propriului suflet în lume. Versurile așternute de poet prezintă similarități la nivelul efortului creator al alchimistului ce își transpune propriile vedenii în întreg proces de materializare a operei, dest salvator ce parcurge treptele unei imagistici infernale (*Entropia*), ajungând până la nivelul ultim al beatitudinii (*Epifania*), proiecție onirică a eliberării de sub ruinele proiectate ale unui univers ce în final rămâne metaforizat în opusul său; „separarea și unirea contrastelor” de care amintește Jung. Cele două volume, dublate de viața poetului, se dovedesc a fi complementare, având aspectul unui complementarism compensatoriu deoarece ceea ce se vădește a fi distopie imaginară devine utopie recurentă. În versurile sale poetul găsește alinare, lumea textului devine refugiu spiritual pentru ca izbăvitoare să rămână figura lui *Hermes Trismegistul* ce propovăduiește revendicarea comuniunii contrariilor.

Circumscrișă imaginarului hermetic devine imaginea *Soarelui de Aur* contrapus în opera lui Daniel Turcea de cea a *Soarelui morții*, așezând volumele discutate în sfera conținutului alchimic capabil să stârnească un val de reacții cu efect de bumerang. Rezultatul, însă, va fi unul luminiscent, deși creat prin perspectiva sumbră a sentimentului morții inevitabile. Contaminarea devine inevitabilă îndemnând punerea între paranteze a plenitudinii existențiale, sfârșit al timpului ce „în candelă candelă/ desigur se repetă, finit și menuet/ cu reverența morții.” Într-acest cadru atemporal, devalorizat până la inexistență, cheia înțelegerii destinului tragic constă totuși în mreaja sorții întoarse enunțată încă din titlu, *Epifania*, contemplând starea alchimică a transgresării tenebrelor până la reliefarea trecerii în sublim. Această trecere îndeamnă totodată la perspectiva onirică din care va fi privită existența, „de Afară”, expresie evazionistă ce devine imperativ al „Existenței de Aur.” Din neliniștea metaforei seducătoare a morții va lua naștere în poezia lui Daniel Turcea formula mistică a condiției umane a cărei textură reunește contemplarea coborârii mântuitoare în infern, acordând o intenție deosebită elementelor minerale ca esență a vieții însăși.

Condiția onirică a poetului, dublată de cea a Artistului/Alchimistului, predispune identificarea poeziei drept *Tablă de Smarald*. Dacă pentru Daniel Turcea timpul „se repetă, finit și menuet”, filosofia lui Hermes, pilon al gândirii și practicii alchimice, se fundamentează pe ideea: *Ceea ce este deasupra este ca și ceea ce este dedesubt, și ceea ce este dedesubt, este ca și ceea ce este deasupra. Spre a înfăptui miracolul lucrului unitar; acest Lucru Unitar stabilind tocmai dualitatea descendent-ascendent ce poartă rodul reconcilierii contrariilor, principiu alchimic central în vederea obținerii Marii Opere, gravitând în jurul formulei Solve et coagula, trecând dinspre nigredo înspre albedo, respectiv rubedo. Cele două volume denin astfel un Tot Unitar, surprinzând cele mai adânci stări ascunse în cele mai profunde unghere ale sufletului. Adevărata formulă alchimică a poeziei, așa cum se vădește în cazul poemelor lui Daniel Turcea, invocă o perpetuă izvorâre a tenebrelor ce „accentuează toate sursele de conflict și se pierde*

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

într-un autism dureros”², însă doar pentru a redobândi revelația luminii trecând dincolo de *soarele de moarte* printr-un climat ascensional unde „de jur împrejur totul devenise argintiu” (*Copacul, principele și oglinda*).

Poemul de debut, *Zen*, figurează jertfa ce lărgeste orizonturile și care totodată presupune o decantare față de spațiul cosmopolit, o planare *deasupra*, semn al dorinței de evaziune din sfera arealului existențial. *Deasupra*, respectiv *dincolo*, sunt cuvintele devenite laitmotiv în fața a tot ceea ce este lumesc, viața mundană fiind privită ca parazit: „sângele meu desfăcu/ Deasupra – o planare mai lină/ așteptând să se spargă/ jos nu înțeleg cum se încălesc moale și reci/ forme obscure și iată/ totul e să ardă o ușă orbitoare/ totul e să treci dincolo/ din afară în afară prin porii/ acestor licheni ce-au iubit/ vii și mai vii încă/ amurgul roșu și stins/ când se unduiau/ și vântul/ avea tăceri de xilofon și de ură/ dus pe leneșa vale.” Spiritul odată eliberat nu mai poate înțelege sensul vieții celor de care se îndepărtează, devenind doar *forme obscure, încălcite și reci*. Urmarea e inevitabilă, corespunde unei rupturi firești, poetul pendulând constant între figuri antagonice ce marchează și conturează locul său în poezie.

Poemul prin care volumul *Entropia* debutează se constituie asemeni unui moto, imperativ al destinului asumat: „Scăpare nu mai există/ Nu-i decât un nesfârșit Posibil/ Unde logica e să te smulgi/ de sub ecuațiile oricărei mișcări/ să poți trăi/ vieți/ astfel/ nenumărate.” Dacă în alchimie *nigredo* apare ca ruptură definitivă, reacționară în fața unei condiții de care se dorește a fi smuls, iată că Daniel Turcea marchează prin lirismul său traseul separaționist ce conduce spre „vieți nenumărate”. Smulgerea corespunde morții întrucât doar prin moarte, claustrare inevitabilă, poți recâștiga dorința vieții. Conștiința poetului devine locul ce generează revelația unui nou început pe fondul unor reminiscențe metamorfotice. Metamorfismul pus în discuție se înfiripă din versurile născute în urma unor revolte interioare, dar tocmai această stare proiectează opusul ei, liniștea regăsirii unui nou mod de a cunoaște, de a trăi. Într-o anumită măsură, poezia scrisă de Daniel Turcea se aseamănă cu gestul jertfirii pe cruce al lui Hristos prin care a mântuit întreaga lume, doar că poetul simte și încearcă să devină subiectul propriei mântuirii prin cuvânt. Aducându-i elogiul lui Parmenide, poetul mărturisește puterea cuvântului de a traduce stări sufletești greu de înțeles, asemeni unor geometrii ce explorează și încearcă să înțeleagă mirajul existențial. Printr-o formulare criptică, poetul pare a se afla față în față cu poezia ce devine oglindă a sufletului încercat și neînțeles, cel puțin în ceea ce privește volumul discutat, așa cum afirmă și Dumitru Țepeneag: „Poemele lui Turcea sunt oglinzi în care se reflectă, multiplicându-se ca într-un joc de vis, pietre prețioase și animale stranii, insecte sau doar ieroglife grațioase ca niște insecte, caravane arabe și alaiuri persoane, tot felul de ființe privite cu binoclul întors, departe, închise în imense cuiburi de cristal. O poezie de miraj, cu luciri de Orient, dar un Orient atemporal, înghețat pe retina unui seu mort, poezie decantată cu gesturi răbdătoare de alchimist, în care imaginile revin obsedant și pe un spațiu destul de întins, tocmai pentru a li se lăsa timpul să prindă rădăcini, să se fixeze până la urmă în memoria vizuală a cititorului. Turcea își compune poemele sale ca un rafinat pictor de peisaje sufletești, care nu

² Jean Jacques Wunenburger, *Utopia sau criza imaginarului*, trad. Mihaela Căluț, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 185.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

---

se teme să încalce obișnuințele logicii, căci el încearcă să aducă în fața ochilor noștri liniile și culorile unui tărâm care e dincolo de cotidian.”

Setea de cunoaștere se năpustește asupra poetului în viziuni obscure, mistice, neînțelese, transpuse în versuri greoaie. E, în fond, ceea ce pentru Daniel Turcea devine și presupune nigredo. Rândurile scrise cu atâta patos devin sulite tensionate, înflăcărare și însuflețite de angoase, alimentate prin imaginea fantasmagorică a sângelui ce sterilizează trăirea, dar care, din contră, funcționează asemeni unui Phoenix ce din „umbră a Semnului Yang” se naște „din însăși Afara visării de lumi.” Mirajul se află într-o continuă izvorâre, iar jocul cu cuvintele lui Daniel Turcea reliefează păgânismul unei vieți „baal” deoarece „dacă realul e visul ce ne bănuie, Tu/ ești/ și nu ești/ asfixiante ferești/ peisaje cu oameni în gură/ ploi de sânge între cruce și ură.” (*Explozia*). Se păstrează totodată ideea deschiderii înspre *Afară* prin imaginea ferestrelor ce surprind spectaculozitatea sângerie a peisajelor cu oameni.

„Simptomul unei angoase existențiale, (...), trăirea de natură carcerală sau aceea a unei citadele asediate”³ sunt doar câteva elemente ce oferă lirismului lui Daniel Turcea originalitate și închidere în profunzimea unui univers imaginar în care cuvântul poetic deține întreaga putere revelatorie. Precum alchimia a „făurit imaginarii stabile, adesea foarte codificare, cu un vocabular tehnic”⁴, poetul creează și dezvoltă un simț al excluziunii, alimentat de vedenii picante, agasante, ce denunță o lume răsturnată „care opune eroul – Artist omului sub vremei”⁵, trăire claustrofobă din care rezultă emanația dorinței de evadare. În acest fel poetul aduce la viață peisaje sau teritorii atemporale, țara de *Afară* spre care tinde, eliberare condiționată de moartea rațiunii ce precedă înălțarea „ploilor albastre” din țara Sin.

Țara Sin (despre Tao, despre Te) ilustrează un astfel de spațiu imaginar ce pare a avea rădăcini mitologice, albastrul ploilor anunțând „drumul spre infinit” de care amintesc autorii Jean Chevalier și Alain Gheerbrant în *Dicționarul de simboluri*: „infinit și ploi albastre/ cad încet în Țara Sin/ da, Rousseau s-a aruncat pe fereastră/ de la balconul în stil empire/ și-n cădere/ până jos/ Van-Gogh a continuat să picteze/ munți de creieri de pasăre/ și de creieri de flori/ și numai morminte de grâu/ iazuri/ iazuri cu nuferi/ oglinzile vii și mai vii și mai vii/ Tao stă singur și nu cunoaște schimbarea/ o fantastic echilibrăm atâta neliniște/ Umblă-n cerc și nu cunoaște nesiguranța/ atâta, neliniște amestecată cu spaimă/ Poți să-l închipui cu mama lumii/ laudă laudă laudă/ ceai și pagode de xilofon/ fructele răcoare albă/ atomii în litere chinezești/ ninge de asemeni cu hieroglife și ideograme/ pufoase și moi alb topind/ evantaie imense și multe camelii”. Poetul caută cu ardoare entitatea ce poate străbate și transcende întreaga lume așezată sub semnul profanului până când „arată cărările Yang”. Văzută „vietate ca de sticlă, ca de apă clară”, ea favorizează anamneza, decongestionare necesară și vitală în fața dobândirii nemuririi privită ca reînnoire a unui ciclu în care prezentul e singura cale de a trăi într-o armonie perfectă până când „lucrurile s-ar iubi pe sine”. Poetul creează un univers paralel până la descoperirea „mineralelor Cărări ale Lunii.” Luna, astru al nopții, apare aproape obsedant în

³ Jean Jacques Wunenburger, *Imaginarul*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 2009, p. 77.

⁴*Ibidem*.

⁵ Jean Jacques Wunenburger, *Utopia sau criza imaginarului*, ed. cit. p. 223.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

---

versurile lui Daniel Turcea, simbol alchimic al stadiului de argint, *albedo*. Poetul intuiește astfel eliberarea din cadrul realității ostile prin reanimarea unei noi lumi deviată din cea actuală în care se simte încătușat. Eliberarea presupune totodată aflarea geometriei ce va conduce existența la armonizarea tuturor elementelor, structurilor și principiilor care o compun. Când se simte îndepărtat, poetul caută „vietatea” pentru a o „gâtui cu lumina zilei”, având „nostalgii de mogul/ și algebru/ pe terasă sub Syrius în țările vegetației Ind” unde „viața mea se țese alături”. Sinele își cunoaște apartenența la regimul diurn, solar, deși se vede într-o „casă de hârtie”. Viața i se pare în acest fel efemeră, mereu sub amenințare. Poetul se vede și se simte înstrăinat făcând apel la doctrina taoistă în care legătura dintre lume și suflet este incomensurabilă, deseori privind dobândirea nemuririi din perspectivă alchimică: „Alchimia era numai una din numeroasele tehnici prin care chinezii – și mai ales taoiștii – căutau nemurirea (...) integrând această tehnică în concepțiile lor fundamentale despre lume și suflet.”⁶ Cum legătura dintre suflet și lume este scindată, poetul caută cu ardoare contactul cu această vietate într-o altă realitate, refractantă, irațională, conștientizând inutilitatea căutării împlinirii în „lumea ochilor” pomenită de Coșbuc: „am s-o gâtui cu lumină, odată, să-mi ierte/ că la vreme de cangur, fragilă/ am săpat căutând la comori.”

Pentru Daniel Turcea *nigredo* reprezintă această imposibilitate de a relaționa cu mediul în care trăiește, de a-și traduce existența în termenii vremii, cel mai probabil simțindu-se suprimat de regimul politic comunist, iar poezia reprezenta singura șansă de descătușare, o cale menită să ofere o turnură mai ales în plan spiritual. Operând asemeni alchimistului ce își proiecta crezul mai mult din perspectiva împlinirii spirituale, ermetismul lui Daniel Turcea ilustrează tocmai această tensiune rezultată dintr-un conflict interior și responsabilitatea proiectării sale într-o dimensiune din *Afară*, intenție revelatoare a unui desfrâu spiritual ce capătă sens prin apropierea de divinitate din volumul posterior *Entropiei*.

Avântul vizionar al poetului parcurge un drum sinos până în punctul în care sunt destăinuie, în stilul propriu, imagini cosmogonice. Acest regres spre uterul primordial evidențiază intenția unei escapade spre origini, spre un tărâm sacru unde „S-a-ntâmpat într-o hieroglifă/ odată cu adierea vântului de mosc/ soarele a desfăcut un lotus/ la-ntretăierea a 4 linii/ și una din ele a-nceput să viseze/ Yn moale/ picură-n Yan/ sunt obosit înalt demnitar permiteți-mi/ cred că-mi va face bine răcoarea iazului”. Cale ezoterică a iluminării, alchimia reînvie sensul unei duble determinări a două planuri, tot astfel cum se reliefează în versurile poetului, cel *fizic* căruia îi corespunde funcția de propulsare spre cel de-al doilea, *metafizic*, dimensiune transcendentală unde pulsațiile existențiale sunt subjugate sacralității. Din acest motiv Daniel Turcea invocă motivul hieroglifei, semn obscurizant al învățăturii sacre, în care soarele desface lotusul, floare sfântă, ce conține cele patru elemente esențiale vieții. Fiecare din aceste elemente comportă una din valențele principiului determinant astfel încât focul și apa sunt considerate a avea o forță activă, corozivă, pe când aerul și pământul devin pasive. Acționând unul asupra altuia se ajunge la stadiul în care se formează o unitate acționând asupra întregului corp care-l formează. Astfel, alchimia se conturează ca o „filosofie a perfectibilității, un domeniu al

---

⁶ Mircea Eliade, *Alchimia asiatică*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 53.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

cunoașterii care vizează teoretic și practic vocația desăvârșirii Ființei în unitatea ei.”⁷ Vorbim așadar de incidența unui principiu reconciliant ce are drept scop armonizarea tuturor contrariilor până în punctul în care se ajunge la geometria punctului finit, *forma fixă a Ideii* cum spune poetul, când „Yn moale/ picură-n Yan.” Potrivit tratatelor alchimice, Yin și Yang nu reprezintă altceva decât caracterul masculin și feminin, *animus* (determinantul feminin din cadrul inconștientului masculin) și *anima* (insertia inconștientului masculin în cel feminin) în opinia savantului Carl Gustav Jung, cele două arhetipuri antropomorfe primare.

„Opus alchymicum a fost mereu înțeles ca un fel de acțiune în sensul unui opus divinum”⁸, iar Daniel Turcea, prin ilustrarea figurii lui Tao, oferă indicii asupra făgașului spre care tinde, preluând intenția inițiativă de a păși pe „Cărrile Lunii” întrucât „ființa și viața sunt conținute în lumina cerului, iar la Liu Hua Yang ele sunt cele mai importante secrete ale lui Tao.”⁹ Este lesne de înțeles de ce poetul, văzându-și viața sugrumată de regimul politic comunist, încearcă să se elibereze prin scris, poezia devenindu-i mărturisire tensionată. „Pentru aceasta este nevoie de o încingere, respectiv de o intensificare a conștiinței, astfel încât locuința ființei spirituale să fie „luminată”. Însă nu doar conștiința, ci și viața trebuie intensificată. (...) În acest fel este extras prin topire trupul nemuritor, și tot în acest fel este desăvârșit marele Tao.”¹⁰

Flirtul poetului cu tradiția taoistă, reprezentat prin personificarea lui Tao, tălmăcește discursul ermetic în care „atingerea Luminii cum desfăcu/ făclii/ de lotus alb, lumină bumerang/ din 4 linii gene/ și/ deschisă rana-n/ întru a cincea-n van născu Nirvana/ cum moale Yang/ picură-n moale Yang.” Poetul caută cu pathos o lume în care comuniunea sine-suflet să fie deplină, spiritualizată, transcendentală, atât de puternică încât nimeni și nimic nu ar putea interveni în armonia punctului vânat – „Începutul în care toate sunt încă unul și același lucru, care apare astfel țel suprem, zace pe fundul mării, în obscuritatea inconștientului. În vezica germen conștiința și viața (sau esență și viață) sunt încă o unitate, amestecate indisolubil precum sămânța focului în cuptorul purificator”¹¹. Parcurgerea drumului dinspre conștient înspre inconștient devine experiență sufletească, motiv pentru care viața însăși izvorâtă din „întretăierea celor patru linii gene”, metaforă a celor patru elemente vitale, naște Nirvana odată cu „atingerea Luminii”, simbol al conștiinței, drept pentru care „Unitatea amândurora este Tao, al cărui simbol ar fi lumina albă.”¹² Poetul își asumă astfel intenția revelatorie de afirmare a „omului platonice”, omul împlinit în toate, ființa desăvârșită, asumându-și totodată continua pendulare între Yin și Yang, între tragismul existențial din care derivă tenebrele captate în

⁷ Alexandru Pop, *Fundamentele alchimiei*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2002, p.171.

⁸ Carl Gustav Jung, *Opere complete. Studii despre reprezentările alchimice*, vol. 13, Editura Teora, București, 1999, p. 104.

⁹*Ibidem*, p. 22.

¹⁰*Ibidem*.

¹¹*Ibidem*, p. 24.

¹²*Ibidem*, p. 25.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)

CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016

ISBN: 978-606-8624-17-4

Section: Literature

---

interiorul poeziei și dorința de ascensiune spre esența vieții, „viața conștientă”, anume „ceea ce ființează prin sine însuși.”¹³

BIBLIOGRAPHY:

- Turcea, Daniel, *Entropia*, Editura Cartea Românească, București, 1970.
Turcea, Daniel, *Epifania*, Editura Cartea Românească, București, 1970.
Durand, Gilbert, *Introducere în mitodologie*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 2004.
Eliade, Mircea, *Alchimia asiatică*, Editura Humanitas, București, 1991.
Jung, Carl Gustav, *Opere complete. Studii despre reprezentările alchimice*, vol. 13, Editura Teora, București, 1999.
Pop, Alexandru, *Fundamentele alchimiei*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2002.
Wunenburger, Jean Jacques, *Utopia sau criza imaginarului*, trad. Mihaela Căluț, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
Wunenburger, Jean Jacques, *Imaginarul*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 2009.

---

¹³*Ibidem*, p. 22.